

VYŠEHRAID

PŘÍBĚHY

RANĚ KŘESŤANSKÝCH

MUČEDNÍKŮ

PŘÍBĚHY
RANĚ KŘESŤANSKÝCH
MUČEDNÍKŮ

PŘÍBĚHY
RANĚ KŘESŤANSKÝCH
MUČEDNÍKŮ

VÝBOR
Z NEJSTARŠÍ
LATINSKÉ A ŘECKÉ
MARTYROLOGICKÉ
LITERATURY

USPOŘÁDAL
PETR KITZLER

VYŠEHRAĐ

Na přebalu:
Svatá Kryšpína
detail mozaiky z baziliky San Apollinare Nuovo,
Ravenna, Itálie (6. stol.)

Na vazbě:
Procesi mučedníků (svatý Polykarpos)
mozaika z baziliky San Apollinare Nuovo,
Ravenna, Itálie (6. stol.)

Kniha vychází v rámci výzkumného záměru
*Centrum pro práci s patristickými,
středověkými a renesančními texty,*
nositel Cyrilometodějská teologická fakulta
Univerzity Palackého v Olomouci,
MSM 6198959202

Introduction © Jiří Šubrt, 2009

Studies, Translations and Commentaries
© Iva Adámková, Pavel Dudzik, Petr Kitzler, 2009

ISBN 978-80-7021-989-8

OBSAH

PŘEDMLUVA (Petr Kitzler)	13	
SANGUIS MARTYRUM, SEMEN CHRISTIANORUM: IDEA MUČEDNICTVÍ V RANÉ CÍRKVI (Jiří Šubrt)		15
I. <i>Crudelitas vestra, gloria est nostra</i> : pronásledování křesťanů ...		19
II. <i>Illos libenter mori solere</i> : křesťanská koncepce mučednictví ...		31
III. <i>Acta a passionēs</i> : zprávy o smrti křesťanských mučedníků		41
UMUČENÍ SVATÝCH PTOLEMAIA A LUCIA		
Úvod		51
Edice a překlady		52
Vybraná literatura		52
<i>Umučení svatých Ptolemaia a Lucia</i> (překlad z řečtiny)		53
UMUČENÍ POLYKARPA		
Úvod		57
Edice a překlady		62
Vybraná literatura		62
<i>Umučení Polykarpa</i> (překlad z řečtiny)		63
<i>Závěr podle moskevského kodexu</i> (překlad z řečtiny)		73
AKTA IÚSTÍNA A JEHO DRUHŮ		
Úvod		77
Edice a překlady		78
Vybraná literatura		78
<i>Umučení svatých Iústína, Charitóna, Charitó, Euelpista,</i> <i>Hieraka, Paióna, Liberiana a jejich křesťanského společenství</i> (překlad z řečtiny)		79

UMUČENÍ SVATÝCH KARPA, PAPYLA A AGATHONÍKÉ

Úvod	85
Edice a překlady	87
Vybraná literatura	87
<i>Umučení svatých Karpa, Papyla a Agathoniké</i> (překlad z řečtiny)	89

DOPIS LYONSKÉ OBCE

Úvod	95
Edice a překlady	98
Vybraná literatura	98
<i>Dopis lyonské obce</i> (překlad z řečtiny)	101

AKTA MUČEDNÍKŮ ZE SCILLI

Úvod	117
Edice a překlady	118
Vybraná literatura	118
<i>Akta mučedníků ze Scilli</i> (překlad z latiny)	119

UMUČENÍ APOLLÓNIA (APOLLÓA)

Úvod	125
Edice a překlady	127
Vybraná literatura	127
<i>Umučení svatého a přeslavného apoštola Apollóa</i> <i>zvaného Asketa</i> (překlad z řečtiny)	129

UMUČENÍ SVATÝCH PERPETUY A FELICITY – AKTA PERPETUINA A

Úvod	139
Edice a překlady	145
Vybraná literatura	145
<i>Umučení svatých Perpetuy a Felicity</i> (překlad z latiny)	149
<i>Akta Perpetuina A</i> (překlad z latiny)	169

UMUČENÍ PIONIA A JEHO DRUHŮ

Úvod	177
Edice a překlady	180
Vybraná literatura	180
<i>Umučení svatého Pionia, kněze, a jeho druhů</i> (překlad z řečtiny)	181

AKTA ACACIOVA

Úvod	203
Edice a překlady	205
Vybraná literatura	205
<i>Akta Acaciova</i> (překlad z latiny)	207

AKTA MAXIMOVA

Úvod	215
Edice a překlady	215
Vybraná literatura	215
<i>Akta Maximova</i> (překlad z latiny)	217

AKTA CYPRIANOVA

Úvod	221
Edice a překlady	222
Vybraná literatura	222
<i>Akta Cyprianova, první recenze</i> (překlad z latiny)	225
<i>Akta Cyprianova, druhá recenze, kapitoly 2–4</i> (překlad z latiny)	229

ŽIVOT CYPRIANŮV (Pontius)

Úvod	233
Edice a překlady	237
Vybraná literatura	237
<i>Život Cyprianův</i> (překlad z latiny)	239

UMUČENÍ SVATÝCH MARIANA A JAKUBA

Úvod	259
Edice a překlady	260
Vybraná literatura	260
<i>Umučení svatých Mariana a Jakuba</i> (překlad z latiny)	263

UMUČENÍ SVATÝCH MONTANA A LUCIA

Úvod	275
Edice a překlady	277
Vybraná literatura	277
<i>Skutky a vidění mučedníků Lucia, Montana</i> <i>a jejich druhů 23. května</i> (překlad z latiny)	279

UMUČENÍ SVATÝCH FRUCTUOSA, AUGURIA A EULOGIA

Úvod	295
Edice a překlady	296
Vybraná literatura	296
<i>Umučení svatých Fructuosa, Auguria a Eulogia</i> (překlad z latiny)	297

AKTA MAXMILIÁNOVA

Úvod	305
Edice a překlady	307
Vybraná literatura	307
<i>Akta Maxmiliánova</i> (překlad z latiny)	309

UMUČENÍ MARCELA

Úvod	317
Edice a překlady	318
Vybraná literatura	318
<i>Umučení Marcela</i> (překlad z latiny)	321

UMUČENÍ SVATÉ KRYŠPÍNY

Úvod	327
Edice a překlady	328
Vybraná literatura	328
<i>Umučení svaté Kryšpíny</i> (překlad z latiny)	329

UMUČENÍ FELIKA

Úvod	337
Edice a překlady	339
Vybraná literatura	339
<i>Umučení svatého biskupa Felika</i> (překlad z latiny)	341
Apendix (překlad z latiny)	344

Ediční poznámka	345
Seznam zkratk	347
Bibliografie	351
<i>Použité edice a překlady</i>	351
<i>Použitá sekundární literatura</i>	358
Rejstřík spisů	374
<i>Biblické knihy</i>	374
<i>Deuterokanonické, pseudepigrafní a apokryfní spisy</i>	378
<i>Martyrologické texty</i>	378
<i>Patristická a další raně křesťanská literatura</i>	382
<i>Řecko-římská literatura</i>	386
Rejstřík osobních jmen	388
Rejstřík místních názvů	392
Věcný rejstřík	394

PŘEDMLUVA

Fenomén raně křesťanského mučednictví vyrostl z představ o blahodárné moci krve jakožto nejcennější oběti přinášené na oltář božstvům, která za ni zahrnou svou přízni a milostivými dary jedince i celé komunity. Původně pohanská představa, zakořeněná hluboko v antickém starověku, sdílená však rovněž judaismem, měla zcela zásadní význam pro formování nejen raného křesťanství jako takového, ale i celých pozdějších kulturních dějin. Křesťanští mučedníci, kteří ve starověkém světě získali tento titul za pouhých dvě stě let (od Ignatia Antiochijského, jenž na počátku 2. století rozvinul teologii mučednictví, po obecnou toleranci křesťanství v roce 313, ponecháme-li stranou obtížnou problematiku donatistických mučedníků), nepřestali vyzařovat svůj znepokojivý vliv ani v raném novověku a samo slovo mučedník má i na prahu třetího milénia stále živý, byť už jen málokdy zcela pozitivní význam: ideje přetrvávají, to, co se mění, je rétorika...

K objevení základních stavebních kamenů ideové konstrukce, jakou mučednictví představuje a jež byla ve svých různorodých realizacích ne zcela samozřejmá již v antice a je nesamozřejmá i nyní, jsou čtenáři zváni na následujících stranách. V našem výboru, který vznikl jako jeden z badatelsko-překladových projektů *Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty* při Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci v letech 2005–2009, je shromážděno jednadvacet nejvýznamnějších textů, jež fenomén raně křesťanského mučednictví přibližují. Kritériem jejich výběru přitom nebyla jejich „autenticita“, jež byla jedním z hlavních hesel odborného hagiografického bádání v minulých desetiletích, a čtenáři by proto neměli zařazené texty číst výhradně jako „historii“. Samozřejmě, že historicita dílčích faktů je významná pro celou řadu dalších otázek a v úvodech i vysvětlujících komentářích se k ní překladatelé vyjadřují. Důležitější a vlivnější než sama historie je ovšem vždy způsob, jakým tuto historii uchopuje a utváří paměť, která jí vtiskuje v našem případě podobu literárního textu. Proto byly do předkládaného výboru zahrnuty texty, jež tuto „literární paměť“ představují z co nejrozličnějších aspektů a přístupů, od stručných zápisů v protokolárním stylu (*acta*) přes narativně i motivicky propracovanější celky (*passiones, martyria*) až po Pontiův vybroušený „křesťanský panegyrik“, využívající nejlepších tradic antické rétoriky. Tyto texty byly uspořádány nikoli podle doby svého vzniku, kterou je často nemožné

určit, ale podle toho, kdy došlo k události, kterou popisují. Celistvý obraz zkoumaného tématu se snaží dokreslit i obrazová příloha, jež by rovněž neměla uniknout pozornosti: její součástí jsou například i působivé iluminace ze slavného menologia Basileia II. zobrazující umučení vybraných světců, jež jsou v tomto rozsahu představeny českým čtenářům zřejmě vůbec poprvé.

Pestrosti, jíž se vyznačují přeložené texty, odpovídají i rozmanité přístupy, které při práci s nimi zvolili jednotliví překladatelé, ať už se jedná o důrazy historické, klasickofilologické a teologické, literární či obecně literárněhistorické; vždy jsou však podřízeny snaze vysvětlit realie objevující se v přeložených textech a upozornit na typické narativní postupy užívané při jejich výstavbě. Na to, co by snad někdo mohl považovat za nedostatek, za tříštění úhlů pohledu či opomíjení jednoho aspektu na úkor jiného, bychom tak naopak rádi nahlíželi jako na svého druhu vklad, který více než jakákoli metodologická homogenita dokáže vyjevit věci v novém světle: *variatio delectat*.

červenec 2009

Petr Kitzler

Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi

JIŘÍ ŠUBRT

Těším se na šelmy pro mne přichystané a přál bych si, aby vůči mně neváhaly. Sám jim domluví, aby mne rychle sežraly a neotálely jako s některými, kterých se ani nedotkly. A kdyby se jim nechtělo, přinutím je. Mějte ke mně ohled, sám vím, co mi prospívá. Právě začínám být učedníkem. Nic viditelného ani neviditelného mne nesmí zaujmout, abych dosáhl Ježíše Krista. Oheň a kříž, smečky šelem, sekání, řezání, rozházení kostí, roztrhání údů, rozdrcení celého těla a zlé mučení ďáblovo ať na mne přijdou, jen abych dosáhl Ježíše Krista.¹

Tato slova z dopisu adresovaného římské křesťanské obci, jehož autorem je třetí antiochijský biskup Ignatios, zní uším moderního čtenáře poněkud morbidně. Ignatios, označovaný někdy za prvního křesťanského mučedníka,² projevuje na tomto místě fanatické, a jak tvrdí někteří badatelé,³ až patologické nadšení pro mučednickou smrt, v níž spatřuje naplnění své křesťanské víry. Z jeho slov číší neskrývaná radost z toho, že má být předhozen dravé zvěři v římském amfiteátru, a jeho radostné očekávání kalí jen obava, aby si snad šelmy nepočínaly příliš liknavě. Ani v takovém případě se však křesťanský biskup nehodlá vytoužené mučednické koruny vzdát a je rozhodnut vynutit si svou smrt za každou cenu. A jako by mu to, že skončí ve spárech dravé zvěře, nestačilo, svolává na sebe další možné druhy mučení, jež by znásobily jeho utrpení a vedly k naprosté destrukci jeho tělesné schránky. Na podobně sebezničující uvažování narazíme i na jiném místě dopisu, kde antiochijský biskup vyjadřuje přání, aby jeho tělo do posledního zbytku skončilo v útrobách dravé zvěře.⁴ Jako by sebenepatrnější stopa jeho

¹ Ignatios z Antiochie, *Ad Rom.* 5,2–3 (překlad J. Sokola, in: *Spisy apoštolských otců*, Praha 2004², str. 130).

² Srv. Ch. Butterweck, „*Martyriumssucht*“ in der Alten Kirche? *Studien zur Darstellung und Deutung frühchristlicher Martyrien*, Tübingen 1995, str. 23.

³ V souvislosti s Ignatiovým extatickým nadšením pro mučednickou smrt se badatelé s oblibou uchylují k terminologii z oblasti psychologie a psychiatrie a mluví o „chorobné mánii“ (W. H. C. Frend, *Martyrdom and Persecution in the Early Church: A Study of a Conflict from the Maccabees to Donatus*, Oxford 1967, str. 197), projevu „abnormální mentality“ (G. E. M. de Ste. Croix, *Why Were the Early Christians Persecuted?*, in: *P&P* 26, 1963, str. 24) či „neurotickém projevu“ (L. W. Barnard, *The Background of St. Ignatius of Antioch*, in: *VChr* 17, 1963, str. 193).

⁴ Ignatios z Antiochie, *Ad Rom.* 4,2

světské existence představovala nepřekonatelnou překážku na cestě do ráje a teprve úplná anihilace jeho tělesných pozůstatků z něj učinila skutečného „učedníka“ Ježíše Krista, který následuje svého učitele i v jeho utrpení.

Když psal Ignatios tento podivný list, mohl si být jist, že jeho přání bude vyslyšeno. Byl totiž právě eskortován „deseti leopardy“, jak ve své apokalyptické rétorice nazývá římské vojáky,⁵ z Antiochie do Říma, aby zde byl spolu s dalšími křesťany odsouzenými k smrti popraven *ad bestias* neboli předhozením dravé zvěři. Během této několik měsíců trvající cesty napsal různým křesťanským obcím celkem sedm listů, do nichž soustředil svůj duchovní odkaz.⁶ To, že exekuce měla být vykonána v hlavním městě říše, nebylo v té době nic neobvyklého. Římané si potrpěli na spektakulárnost a popravy odsouzených zločinců se často konaly před zraky publika jako součást gladiátorských her. A protože hlad věčného města po stále nových a nových krvavých podíváních byl neukojitelný, byli odsouzenci často svázeni i ze vzdálených provincií. Tak se zřejmě i nepohodlnému biskupovi z Východu dostalo té pochybné cti zemřít ve spárech dravé zvěře v největším amfiteátru své doby, ve slavném Koloseu. Kdy přesně Ignatios vstoupil do arény, aby zde dokončil svou proměnu v křesťanského mučedníka, není zcela jasné. Víme jen, že k tomu mělo dojít někdy za vlády císaře Traiana (98–117), s největší pravděpodobností v prvních dvou desetiletích 2. století.

Přibližně ve stejné době, kdy antiochijský biskup toužebně vyhlížel svou mučednickou korunu, se jiný proslulý epistolograf, C. Plinius Caecilius Secundus, potýkal s jinými problémy.⁷ Císař Traianus ho totiž jmenoval mimořádným správcem maloasijské provincie Bithýnie a Pontus, aby stabilizoval poměry v této neklidné části říše. A kromě jiných mrzutostí spojených s touto funkcí musel synovec slavného admirála čelit i narůstajícím potížím s místními křesťany. Podivná uzavřenost této náboženské sekty a hrůzostrašné pověsti o jejích tajemných obřadech vzbuzovaly nenávist ostatních obyvatel, kteří se často obraceli na místní úřady a dožadovali se potrestání těchto podezřelých individuí. Plinius coby nejvyšší reprezentant římské moci na daném území se musel soudních procesů s obviněnými křesťany účastnit a osobně potvrdit vynesený rozsudek. Stoupenci této „zvrácené a velikašské“ víry (*superstitio prava et immodica*)⁸ ho přitom znovu a znovu

⁵ Tamtéž, 5,1.

⁶ Pod Ignatiovým jménem se zachovalo celkem patnáct dopisů, některé navíc ve dvou verzích, kratší a delší. Jen sedm listů (označovaných podle adresátů *Ad Ephesios*, *Ad Magnesios*, *Ad Trallianos*, *Ad Romanos*, *Ad Philadelphenos*, *Ad Smyrneos* a *Ad Polycarpum*) je však dnes považováno za autentické. Dopis *Ad Romanos* představuje jeden z nejstarších textů dokumentujících historickou zkušenost mučednictví a formujících tzv. teologii mučednictví.

⁷ Pliniova bithýnská mise se většinou datuje do let 111–113 nebo 110–113.

⁸ Plinius Mladší, *Ep.* X,96,8.

překvapovali svou zarputilostí a neochotou přistoupit na jakýkoli kompromis. Často se stávalo, že když potřetí položil obžalovanému, jak mu nařizoval soudní řád, tutéž otázku *Christianus es?* („Jsi křesťan?“), dostalo se mu stejné stereotypní odpovědi *Christianus sum* („Jsem křesťan“), třebaže obviněný dobře věděl, že ho čeká nejvyšší trest. Ty, kteří se odmítali své nebezpečné víry vzdát, proto římský správce posílal bez milosti na smrt. Podle jeho mínění, i kdyby všechno, co se o nich říkalo, nebyla pravda, už za svůj tvrdošíjný vzdor a neochotu podřídit se vůli úřadů (*pertinaciam et inflexibilem obstinationem*)⁹ si nic jiného nezasloužili. Přes tuto přísnost však křesťanských kauz neubývalo, anonymní udání se množila a mezi obviněnými začali figurovat i římstí občané. A svědomitý římský úředník Plinius, jenž se za celou svou kariéru s ničím podobným nesetkal, naznal, že je na čase konzultovat svůj postup s císařskou kanceláří. Napsal proto oficiální přepis (*relatio*) císaři Traianovi, v němž svrchovaného vládce a svého přítele informuje o potížích s křesťany a žádá o instrukce, jak tyto případy řešit.

Pliniův úřední dopis, zachovaný v desáté knize jeho korespondence, nezůstal bez odezvy. Ve stručné oficiální odpovědi, jež měla platnost závazné směrnice (tzv. *rescriptum*) a která se dochovala spolu s Pliniovou zprávou,¹⁰ císař postup svého správce v zásadě schvaluje. Zároveň ale poněkud tlumí jeho úřední horlivost a upozorňuje, že obecný legislativní návod pro podobné případy nelze stanovit, a je proto na místě určitá opatrnost. Podle Traianova reskriptu by správce provincie rozhodně neměl křesťany sám aktivně stíhat (*conquirendi non sunt*)¹¹ a neměl by ani brát zřetel na anonymní udání, neboť by to, jak císař poněkud pateticky dodává, dávalo „špatný příklad naší době“,¹² rozumí se době osvícené monarchie. Zakročit proti nějakému příslušníkovi této sekty je tedy možné pouze tehdy, najde-li se konkrétní žalobce, který svým jménem podá podnět k soudnímu stíhání.¹³ Ani usvědčení křesťané by však podle Traiana neměli být automaticky posíláni na popraviště, ale měli by mít možnost projevit účinnou lítost. A každému, kdo bude ochoten zříci se svého bludu, by měla být udělena milost.¹⁴ Upřímnost jeho odpadnutí od víry je ovšem třeba otestovat tím, že veřejně obětuje

⁹ Tamtéž, X,96,3.

¹⁰ Srv. tamtéž, X,97.

¹¹ Tamtéž, X,97,2.

¹² Tamtéž.

¹³ Procesy s křesťany tedy měly být vedeny v mírnějším, tzv. akuzačním trestněprávním režimu, v němž na rozdíl od režimu inkvizičního nedával podnět k trestnímu stíhání státní úředník, nýbrž soukromý žalobce (*delator*). Ten se samozřejmě, pokud se jeho obvinění nepotvrdilo, vystavoval sám riziku soudního stíhání za křivé obvinění.

¹⁴ Plinius Mladší, *Ep.* X,97,2.

tradičním římským božstvům. Každý obviněný křesťan měl tedy možnost zajistit si beztrestnost tím, že se distancuje od své víry a stvrdí to vykonáním formální oběti. Takový kompromis byl ale pro některé křesťany nepřijatelný, a než by se zpronevěřili svému přesvědčení, raději končili na popravišti a rozšiřovali řady křesťanských mučedníků.

Plinius Mladší a Ignatios z Antiochie se zřejmě nikdy osobně nesetkali. Aniž to však tušili, vydali jedno z nejranějších svědectví o dramatu, které mělo trvat více jak dvě století a měly ho ukončit až Constantinovy toleranční dekrety z roku 313.¹⁵ Z jedné strany slyšíme hlas tupé úřední moci, která si neví rady s náboženskou skupinou vymykající se jejímu chápání světa a snaží se ji za každou cenu podřídít své autoritě. Z druhé strany se ozývá fanatická neústupnost a nepochopitelná touha obětovat život za svou víru a ukázat svou náboženskou převahu. Zatímco pro římské úředníky představovali křesťané podvrtné živly (*malos homines*)¹⁶ protivící se ve jménu jakési pochybné pověry státní moci a zasévající neklid mezi ostatní občany říše, křesťané vnímali reprezentanty římské moci jako nástroj ďábla, jehož prostřednictvím je zkoušena jejich pevnost ve víře a opravdovost jejich oddanosti Kristu. Tento zdánlivě nesmiřitelný konflikt, živený vzájemným neporozuměním, prošel v průběhu následujících dvou staletí různými peripetiemi a excesy, aby nakonec skončil vzájemným smírem a hledáním společného *modus vivendi*, jenž našel své vyjádření v tzv. „císařské“ teologii. Cílem následující úvodní studie je ukázat tento konflikt z pohledu římských úřadů (I. *Pronásledování křesťanů*) i z pohledu křesťanské církve (II. *Teologie mučednictví*) a zároveň představit literární texty, které o tomto konfliktu vydávají svědectví (byť poněkud jednostranné) a popisují smrt křesťanských mučedníků (III. *Acta martyrum*).

¹⁵ Nejstarší etapu pronásledování křesťanů před rokem 64, která zahrnuje především perzekuci ze strany Židů, ponecháváme stranou. První skutečně historicky doložený zákrok římské exekutivy proti křesťanům, jenž však patrně nebyl podložen oficiálním císařským výnosem, je datován do roku 64, kdy byli stoupenci tohoto náboženství obviněni ze založení požáru Říma. Konkrétnější informace o perzekuci ale pocházejí teprve z počátku 2. stol. a jejich zdrojem jsou právě Pliniovy dopisy. K samotné periodizaci pronásledování viz G. E. M. de Ste. Croix, *Why Were the Early Christians Persecuted*, str. 6–8.

¹⁶ Zbavovat spravované území podvrtných živlů (*mali homines*) patřilo ke standardním povinnostem správců provincií (srv. Paulus, *Dig.* I,18,3; *Sent. Pauli*, V,22,1).

I. *Crudelitas vestra, gloria est nostra*: pronásledování křesťanů

Stejné problémy s křesťany, s nimiž se potýkal Plinius Mladší během své mise v Malé Asii, muselo v průběhu 2. a 3. století řešit stále více provinciálních správců. Křesťanství se nekontrolovaně šířilo do dalších částí říše, počet jeho stoupenců narůstal¹⁷ a spolu s ním rostla i nevraživost většinové pohanské společnosti, jež čas od času vyústila ve výbuchy násilí. Křesťanské komunity iritovaly okolí především svou uzavřeností, svádějící k nejrůznějším dohadům, a neochotou podílet se na společném náboženském životě obce. Pohané je vnímali jako pokoutní, tajnůstkářská společenství (*latebrosa et lucifugax natio*),¹⁸ jejichž členové uctívají ukřižovaného zločince a rekrutují se z té nejhorší společenské spodiny (*ultima faex*).¹⁹ Mezi lidmi kolovaly zaručené zvěsti o hrůzostrašných obřadech a zasvěcovacích rituálech, při nichž jsou vražděna nemluvňata, pořádají se kanibalské hody a všichni bez rozdílu se oddávají hromadným sexuálním orgiím s příchutí incestu. Vždyť proč by se jinak členové této sekty navzájem oslovovali „bratře“ a „sestro“?²⁰ Tyto pomluvy zčásti čerpaly z arzenálu antického antisemitismu (na křesťany bylo například přeneseno nařčení z uctívání oslí hlavy), zčásti zřejmě vznikly z nepochopení a překroucení křesťanských liturgických praktik. Zprávy o údajném kanibalismu mohly mít svůj racionální základ v mylné interpretaci svátosti eucharistie, představy o kolektivních orgiích zase pravděpodobně vycházely z křesťanské praxe společných večerních bohoslužeb, jichž se účastnili muži i ženy. Kristovi vyznavači byli také často obviňováni z toho, že jsou příčinou různých neštěstí a přírodních katastrof, neboť svým bojkotem pohanských náboženských ceremoniálů a zpochybňováním tradičních kultů narušují harmonické vztahy mezi bohy a lidmi, tzv. *pax deorum*.²¹

Zarputilost, s jakou křesťané odmítali účast na náboženských slavnostech zasvěcených pohanským bohům, byla pro člověka vychovaného v an-

¹⁷ Podle odhadů stoupl počet křesťanů za necelých sto let téměř dvacetinásobně z předpokládaných asi 40 000 kolem roku 150 na 760 000 v roce 225, i tak ale představovali necelých 1,5 % celkové populace římské říše (srv. H. Rhee, *Early Christian Literature: Christ and the Culture in the Second and the Third Centuries*, New York 2005, str. 10).

¹⁸ Minucius Felix, *Oct.* 8,4.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Přehledný výčet pomluv šířených o křesťanech viz Minucius Felix, *Oct.* 9.

²¹ K obviňování křesťanů z nejrůznějších živelných katastrof viz Tertullianus, *Apol.* 37,2 / *CCL* 1,147n; 40,1–2 / *CCL* 1,153.